

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ – 1930

Протоевангелие на Яков

от Хр. Гяуров
редовен доцент

ПРОТОЕВАНГЕЛИЕ НА ЯКОВ

От Хр. Гяуров, редовен доцент

Апокрифната християнска литература, както старозаветна, така и новозаветна, е слабо разработена у нас православните. Малко внимание се е обръщало досега върху нея. Ние нямаме не само обстойни системни трудове върху нея, но даже и достатъчно количество монографични изследвания. Нямаме също така и превод на някои важни древни християнски апокрифи. Малко внимание се обръща върху апокрифната литература, също така и у католиците. Противоположно отношение към тази литература намираме у протестантите. В последно време те са обърнали особено внимание върху нея. От средата на миналото столетие протестантските богослови са ни дали не само критични издания на текста на апокрифните произведения, но постоянно печатат все по-нови системни и монографични изследвания върху тях. Но трябва ли изобщо да се обръща по-голямо внимание на апокрифните произведения? На този въпрос ще трябва да се отговори положително. Макар по-голямата част от съдържанието на апокрифните произведения и да е запълнена с разнообразни фантастични разкази и измислици, макар в повечето от тях и да се прокарват еретични мисли и възгледи, все пак в тях могат да се намерят много исторически, догматични, канонични и от друг характер сведения, които са ценни за богословската наука. Често пъти тези сведения спомагат за разрешението на някои трудни въпроси из областта на християнската древност. Като се оставят настрана каноничните книги на Св. Писание на Новия Завет, много малко са древните исторически писмени паметници, които хвърлят светлина върху първите времена на християнството. Поради това ще трябва да се ценят историческите сведения, които ни дават древните апокрифни произведения. Ето, например, как още в древността знаменитият църковен писател Ориген

-----
¹Встъпителна лекция, държана на 28 октомври 1929 г.

се е произнасял за апокрифните произведения. “Според общото правило, казва той, ние не трябва да отхвърляме изведнъж това, от което можем да извлечем някоя полза за обяснението на нашите Писания. Признак на мъдър дух е да се постига и прилага божественото правило: изпитвайте всичко, задържайте доброто”¹. Има и друго едно обстоятелство, което заставя нас православните да се заемем с обстойното изследване на апокрифните произведения. Често пъти протестантските богослови, за потвърждение на своите отклонения от православната вяра или на своите разнообразни рационалистични възгледи, привеждат доказателства из областта на апокрифната литература. Някои пък протестантски богослови изказват възгледа, че много от древните апокрифни произведения са послужили като източници за съставянето на някои новозаветни канонични книги. Така например протестантският богослов L. Conrady в няколко свои изследвания² се старае да докаже, че Протоевангелието на Яков е послужило не само като източник при съставянето на евангелията от Матей и Лука, но даже и на евангелието от апостол Йоан. За да можем ние, православните, да оборим доказателствата на протестантските богослови из областта на апокрифната литература и възгледа им за някои древни апокрифни произведения, като източници на новозаветните канонични книги, ще трябва да изследваме по-обстойно апокрифната книжнина, особено новозаветната.

Кои книги се наричат апокрифи или кои писмени произведения изобщо могат да бъдат отнесени към областта на апокрифната книжнина? За да дадем правилен отговор на този въпрос, ще трябва предварително да си изясним филологически понятието апокриф. Прилагателното **αποκρυφον** (от глагола **αποκρυψω** = скривам), значи скрит, таен. Но не може да се каже, че понятието апокриф има по съдържание гръцки произход. В гръцката книжнина то е заимствано от еврейската. Гръцката дума **αποκρυφον** отговаря на еврейската **ganus**, която също така значи скрит. В еврейската писменост с думата **ganus** се наричали книги, които не трябвало да имат всеобща известност или употреба поради следните три обстоятелства: 1) поради това, че имат високо съдържание, което не е достъпно за простия народ; 2) че могат да послужат за съблазън на народа и 3) че съдържат

1 Jn Matth., Mige, P. G. 13, 1637.

2 Das Protevangelium Jakobs in neuer Beleuchtung – Th St K 62, 1889, 728 – 784. Die Quelle der kanonischen Kindheitsgeschichten, Göttingen, 1990. Вж. Weitz, Apokriphen des N. T. s, Realencykl. für protest. Theologie und Kirche, 3 Aufl., B. 23, S. 90, 1913.

неприлични и неотговарящи на действителността разкази. но изобщо казано, в еврейската писменост апокрифи се наричали книгите, които не влизали в кръга на библейските книги. В древната християнска писменост думата апокриф се употребявала в следните две главни значения: 1. С тая дума се наричали книгите, които трябвало да бъдат скрити, извадени от всеобща употреба, поради различни обстоятелства. Такива едни книги не можело да се четат и употребяват през време на богослужение и на събранията. В това свое значение думата апокриф е противоположна на думите: открит, обществен – *ysaneroŷ, koinoŷ, dedhmeumenoŷ=oddhmosieumenoŷ*, *manifestus publicus, vulgatus*. С такова значение употребяват думата апокриф Ориген¹, Дидим Александрийски², Евсевий Кесарийски³ и др. 2. Названието апокриф се давало още на книги, произходът на които бил неизвестен, скрит. Апокрифи се наричали не само тези книги, които нямали автор, но също така и тези, които били написани под чуждо име. С такова значение употребявал думата апокриф бл. Августин⁴, св. Атанасий Велики⁵ и др. Това значение се среща също така и у Ориген. “Ние знаем, казва той, че много от тези тайни писания били съставени от нечестивци – тези именно, в които особено се проявява тяхното безчестие, и еретиците се ползват много от тези измислици – такива са учениците на Василид. Ние знаем по-нататък, че други от тези апокрифи, издадени под името на светиите, са съставени от юдеи, може би с цел да разрушат истината на нашите Писания и да затвърдят лъжливи учения”⁶. По – късно в християнската писменост апокрифи започнали да наричат произведенията, които били писани по образеца на каноничните библейски книги, като се преработвал техния предмет или по-нататък разкривал, без автор или под чуждо име, обикновено под името на библейските писатели или на видни лица в библейската история, главно с цел да им придадат по-голям авторитет и да могат да влязат в числото на каноничните книги на Стария и Новия Завет, и които съдържали разни нелепости и измислици. Тази употреба на понятието апокриф е запазена и в сегашно време. У протестантите употребата на понятието апокриф в някои отношения е

-----
1 Comment. In Matth. Tom X c. 18 Migne, P. G, 13, 881.

2 Ad Acta Apost. 8, 39 Migne, P. G. 39, 1669.

3 Църк. История, II, 23, 25.

4 De civit. Die, XV, 23, 4.

5 Epist. fest. 39 Migne, P. G, 26. 1436 – 40.

6 Jn Matth., Migne P. G. 13, 1637.

неточно. Те наричат апокрифи и неканоничните книги в Библията и Стария Завет, които липсват в еврейската Библия, но се намират в гръцката и латинската. В последно време някои протестантски богослови¹ неоснователно поставят в числото на новозаветните апокрифи чисто исторически произведения, каквито са например посланието на св. Климент Римски до коринтяните, автентичните послания на св. Игнатий Богоносец и др. Апокрифните произведения се делят на старозаветни новозаветни. Новозаветните от своя страна се делят на апокрифни евангелия, апокрифни деяния апостолски, апокрифни послания и апокрифни апокалипсиси.

Ние тук ще спрем своето внимание за кратко върху апокрифните евангелия. В сегашно време има сведения за около 50 апокрифни евангелия. Една част от тези евангелия са запазени до нас в своята цялост, от друга част до нас са стигнали само откъси, а от по-голямата част нищо не се е запазило. В началото на своето евангелие, евангелист Лука пише, че мнозина в негово време били съчинили разкази за живота и дейността на Исус Христос, но за съжаление, от тези разкази нито един не се е запазил до нас. Има запазен само незначителен остатък в един папирусен фрагмент в гр. Faijūm, в Среден Египет, и произхождащ от 3 век. Този остатък се състои само от 7 реда, които в началото и в края са повредени. Апокрифните евангелия са били писани с различна цел. Повечето от тях са били писани от еретици, главно гностици, които искали да прокарат в тях свои учения. Такива са например евангелията на Петър, Василид и Маркион. Други пък са били писани от православни и неправославни с цел за да допълнят четирите канонични евангелия. В каноничните евангелия много малко се говори за живота на Христос до кръщението Му и за дейността Му след възкресението. Поради това тези два периода от живота на Христос най-много се разработват в апокрифните евангелия. В едно от апокрифните евангелия, в които се говори за детството на Исус Христос, за неговото рождение, за рождението и живота на Неговата майка, е тъй нареченото Протоевангелие на Яков.

Протоевангелието на Яков има различни названия. Пръв нарекъл това евангелие “Протоевангелие на Яков” френският хуманист G. Postel (+1581), който донесъл от Изток един гръцки ръкопис на това евангелие. Според Postel така било наричано това евангелие на Изток.

¹Виж Edg. Hennecke, Neutestamentliche Apokryphen, 2 Aufl., Tübingen, 1924

Същото заглавие запазил и Michael Neander в своето издание на евангелието. Сам авторът нарича своето евангелие на края “разказ” – *istoria*. В ръкописите то носи различни заглавия: разказ – *istoria*, повест – *dihghsiV, istoria kai; dihghsiV* повествователно слово – *logoV istorikoV*; в древния сирски превод то се нарича “рождение на нашия Господ и на Дева Мария”. Ориген го нарича “книга на Яков” – *hJbibloV lakw̄bou*¹. Названието “Протоевангелие” указва не на това, че това евангелие е първо, написано най-рано от всички евангелия, а указва на обстоятелството, че в него се разказва за първото благовестие – евангелие, именно за раждането и живота на Пресвета Дева Мария и за раждането на Исус Христос. Като се вземе под внимание последното обстоятелство, заглавието “Протоевангелие” трябва да бъде признато за сполучливо.

Езикът, на който е било написано първоначално Протоевангелието на Яков, е гръцки. L. Conrady напрасно се мъчи да докаже, че първоначалния текст на евангелието е еврейски. Никъде в гръцкия текст не могат да се намерят никакви следи от еврейски оригинал, каквито би трябвало да има, ако евангелието би било преведено от еврейски. Ад. Харнак, като оборва горното мнение на Конради, казва, че в езика на Протоевангелието на Яков по-вероятно биха могли да бъдат намерени следи от сирийски диалект, отколкото никакви следи от еврейски². Стилът на евангелието е чист и правилен и е издържан от началото до края. На много места той е художествен и увлекателен. Това обстоятелство е допринесло много за широкото разпространение на Протоевангелието почти у всички древни християнски народи.

Гръцкият текст на Протоевангелието се е запазил в много ръкописи. К. Тишендорф изброява около 50 такива ръкописа³. На страница 18 от своя труд “Апокрифни евангелия”, той указва на един фрагмент от 9 в., два ръкописа от 10 в., 4 ръкописа от 11 в., (1 от тях е точно определен – 1068 година), три ръкописа от 12 в., и осем други по – нови⁴. Някои от тези ръкописи дават пълния текст на Протоевангелието, а други откъслечно. Ръкописите произхождат от 9 – 16 векове. Има един ръкопис от 5 или 6 век, но той съдържа малка част от евангелието – гл. 7, 2 до 10, 1. Много от ръкописите не

¹Comm. in Matth. t. 10, 17. Migne, P. G. 13, 876 – 7.

²Die Chronologie d. altchr. liter. bis. Eusebius, 1 B. S. 601.

³Evangelia apocrypha, ed. 2 XIV. Виж О. Vardenhewer, Gesch. d. altkirchl. Literatur, B. I. 2 Aufl. 1913, S. 536.

⁴Виж Th. Zahn, Geschichte d. neutestam, Kanons, B. II. S. 774.

само отчасти, но и напълно са още неизследвани. Текстът на Протоевангелието на Яков се е запазил до нас, макар и в разни редакции, в древни преводи на сирийски, арменски, славянски и коптски език. Най-древни преводни ръкописи има запазени на сирийски език в Лондон, Берлин и Гьотинген. Тези ръкописи произхождат от 5 или 6 век. И досега още не е намерен някой древен латински превод на Протоевангелието.

Протоевангелието на Яков има много издания. Най-напред е напечатано евангелието в латински превод, приготвен от G. Postel и издаден от Th. Bibliander в 1552 г. – Базел. За пръв път гръцкият текст на Протоевангелието е издаден от Michael Neander, в 1564 година. След това се появяват други няколко издания, по-важни от които са тези на Thilo – Codex apocryphus Novi Testamenti 1, Лайпциг, 1832 г., стр. 159 – 273, и на K. Tischendorf – Evangelia apocrypha, 2 изд., Лайпциг, 1876 г., стр. 1 – 50. При изданието на Протоевангелието на Яков K. Тишендорф е сравнил 19 ръкописа.

Изследвания върху Протоевангелието на Яков има на Запад достатъчно, особено между протестантските богослови. Като се оставят на страна изследванията в разните издания на Протоевангелието, могат да бъдат указани следните по-важни специални трудове. L. Conrady, Das Protevangelium Iacobi in neuer Beleuchtung; Theol. Studien und Kritiken 62, 1889. Th. Zahn, Das sogenannte Protevangelium des Iakobus, Gesch. d. neutest. Kanons, B. II, 1892. E. Amann, Le Protévangile de Jacques et ses remaniements latins; Les apocryphes du Nouveau Testament 1, Paris, 1910. A Meyer, Protoevangelium des Iacobus, Neutestamentlichen Apokryphen, издание 2 на Edg. Hennecke, Tübingen, 1924. Славянските преводи на Протоевангелието на Яков са изследвани от N. Bonwetsch у Ад. Харнак, Gesch. d. altkirchl. Literatur, 1, Leipzig, 1893 и от I. V. Jagic, 1898г. – “Критически бележки върху славянския превод на два апокрифни разказа”, единият от които е Протоевангелието на Яков.

Протоевангелието на Яков е един от най-широко разпространените и с особено увлечение четени древни апокрифи. Това обстоятелство се дължи от една страна, както вече бе споменато, на чистия и правилен стил на евангелието, а от друга – на неговото съдържание, и на стройността в изложението на това съдържание. По език, изложение и съдържание, Протоевангелието на Яков е едно художествено, даже може без пресилване да се каже, класическо апокрифно произведение. Основната идея, която се прокарва навсякъде в евангелието, е богоизбраността, девствената чистота и несравнимото нравствено съвършенство

на Св. Богородица. Ето в общи черти съдържанието на Протоевангелието. Йоаким и Ана, родителите на Св. Дева Мария, заемали високо положение между потомците на 12-те израилеви колена и се славили със своето богатство. Йоаким пренасял обилни дарове на Бога. Веднъж, преди великия ден Господен – пасхата, когато Йоаким искал да принесе жертва на Бога, явява му се ангел Господен и му казва да не принася жертва на Бога, защото не е оставил никакво потомство в Израил, т.е. бил бездетен. Развълнуван от това запрещение на ангела, Йоаким направил проверка в регистрите на 12-те израилеви колена и намерил, че всички праведници са оставили потомство. Но тъй като Бог дарил на Авраам син в последните години на живота му, Йоаким се ободрил, оставил своя дом и отишъл в пустинята, за да пости 40 дни и 40 нощи, и да се моли на Бога за потомство. Особено силно тъжела за своето бездетство жената на Йоаким – Ана. В един ден преди пасхата, 3 часа след обяд, когато Йоаким се бил отдалечил в пустинята, Ана облякла венчалните си дрехи, отишла в градината и под едно лаврово дърво се молила така на Господа: “Боже на моите отци, благослови ме и чуй моята молитва, както си благословил майчината утроба на Сара и Си й дал един син, Исаак”. След това тя започнала да оплаква с следната песен своето бездетство:

“Тежко ми, кой ме е създал,
и коя майчина утроба ме е родила?
защото като едно проклятие съм аз родена пред
израилевите синове,
и аз съм ругана, и те ме осмиват от храма на
Господа!
Тежко ми, кому съм аз подобна?
на птиците на небето аз не съм подобна;
защото и птиците на небето са плодовити пред
Тебе, Господи!
Тежко ми, кому съм аз подобна?
на животните по земята аз не съм подобна;
защото и животните по земята са плодовити пред
Тебе, Господи!
Тежко ми, кому съм аз подобна?
на тези води аз не съм подобна;
защото и тези води са плодовити пред
Тебе, Господи!

Тежко ми, кому съм аз подобна?
на тази земя не съм аз подобна ;
защото и тази земя принася своите плодове на
време и хвали Тебе, Господи!”

И ето, явява се ангел Господен и казва: “Ана, Господ чу твоята молитва, и ти ще заченеш и ще родиш, и твоето семе ще се прослави по целия свят”. Силно зарадвана от това съобщение на ангела, Ана дава обещание да посвети бъдещето си дете на Бога, за да му служи през всичките дни на живота. В същото време се явява ангел Господен и на Йоаким в пустинята и му казва, че молбата му е чута от Господа, и че жена му е заченала в своята утроба. След това съобщение Йоаким обещава големи дарове на Бога, на свещениците, на старейшините, и на народа, и се връща в къщи. Изпълнило се времето и Ана родила момиче. След раждането тя казала: “Възвеличена е моята душа в този ден”¹. На новороденото било дадено името Мария. На шестия месец момиченцето направило първите седем крачки. След тези крачки майка му не искала да го остави вече да ходи по земята, докато не бъде заведено в храма. Тя му заградила едно свето място в стаята, поставила го там и повикала чистите девиси на Израил, за да го забавляват. Когато момиченцето станало на една година, Йоаким дал голям обяд на свещениците, книжниците и старейшините и на целия израилски народ. На обяда той донесъл малката си дъщеря пред свещениците и те благословили детето, като казали: “Богът на нашите отци да благослови това дете и да му даде славно име за винаги във всички родове”² Йоаким искал, след като детето станало на две години, да бъде отведено в храма, за да се изпълни даденото пред Бога обещание. Но Ана изказала желание да бъде отведено то след третата си годишна възраст, за да не би да тъжи за родителите си. Когато то станало на 3 години, отведено било в храма Господен, придружено от чистите девиси на Израил, всяка една от които носила запален факел. Свещеникът приел посветеното на Бога момиченце, целунал го и го благословил, като казал: “Възвеличил е Бог твоето име у всички родове. Чрез тебе в края на дните³ Господ ще открие Своето спасение на синовете израилеви”. В храма Мария била гледана като гълъб и получавала храна от ръката на ангел. Когато тя ставала на 12 години, свещениците

-----
¹Сравни Лука 1. 46.

²Сравни Лука 1. 48.

³Сравни I Петр. 1. 20.

направили съвет и решили да поискат чрез първосвещеника откровение от Бога, какво да правят с девицата. Чрез един ангел Бог съобщил на първосвещеника да бъде дадена девицата по жребий на някой вдовец, който да се грижи за нея и да я покровителства. Жребият се паднал на дърводелеца Йосиф, който бил стар човек и имал няколко сина. Йосиф първоначално се страхувал да приеме в къщата си девицата, но свещеникът го убедил, като му казал, че такава е волята на Бога.

Имало нужда от завеса за храма. По заповедта на свещеника били повикани чистите девизи от Давидовия род, за да я изработят. Тъй като Дева Мария била от Давидовия род, и тя била повикана. На нея се паднало да преде пурпур. Когато веднъж отишла със съд за вода, чула глас, който казал: “Радвай се благодатна, Господ е с тебе, благословена си ти между жените”¹. Като не виждала, кой ѝ говори, връща се тя изпълнена от страх в къщи. Там ѝ се явява ангел, който казва: “Не се бой, Мария, защото си намерила милост у Всемогъщия и ще заченеш от Неговото слово”². Тези думи породили съмнение у Дева Мария и тя запитала: “Нима аз ще зачена от живия Бог и ще родя, както ражда всяка жена”? Казва ѝ ангелът: “Не така, Мария, защото силата на Господа ще те осени; поради това, светото, което се роди от тебе, Син на Всевишния ще се нарече”³. И ти ще наречеш името Му Исус; защото Той ще спаси своя народ от неговите грехове”⁴. И отговори Мария: „Ето, аз съм Господната рабиня пред Него; нека стане с мене, както той каза”⁵.

След като Дева Мария изпрела пурпура, занесла го в храма и свещеникът я благословил, като казал: “Мария, Бог Господ е направил велико твоето име, и ти ще, бъдеш благословена у всички родове на земята”⁶! След това тя отива при своята родственица Елисавета, която я поздравила и казала: “Откъде ми е това, че майката на моя Господ иде при мен”⁷? Защото ето, детето в мене, играе и те поздравява”⁸. Дева Мария не съобщила за заченатото в нея. Това било в 16-та година на Дева Мария.

¹Лука 1. 28. 42.

²Лука 1, 30 сл.

³Лука 1, 35. 32.

⁴Лука 1, 31; Матей 1, 21.

⁵Лука 1, 38

⁶Сравни Битие 12, 2 сл.; Лук. 42. 48

⁷Лука 1. 43.

⁸Лука 1. 44

Когато Йосиф узнал за състоянието на Дева Мария, уплашил се и искал да я напусне. И ето, ангел Господен му се явява на сън и казва: “Не се бой за девицата, защото това, което е в нея, е от Дух Свети и тя ще роди син, чисто име ще наречеш Исус, защото Той ще спаси своя народ от неговите грехове”¹. Йосиф станал от сън и хвалил Бога, задето му указал такава милост и взел девицата под своето покровителство.

Книжникът Ана и свещениците узнали за случилото се с Дева Мария и я повикали заедно с Йосиф на съд. Но тя и Йосиф доказали по чудесен начин своята невинност и чистота. И двамата пили от дадената им вода за познаване и останали невредими. Виновните умиралли от тази вода.

Дошла заповед от царя Август, че всички, които живеели във Витлеем, да се запишат. Йосиф узнал за заповедта и си казал: аз ще запиша моите синове, но какво ще правя с девицата? Не мога да я запиша нито като жена, нито като дъщеря. Най-подир той предоставил разрешението на този въпрос на Бога. Оседлал своето магаре, възкачил на него Дева Мария, и заедно със синовете си се отправил на път за Витлеем. По пътя, около три километра до Витлеем, той забелязал, че Дева Мария ту се радва, ту тъжи. Запитал я за това и тя му отговорила: “Два народа виждам аз със своите очи²: единият народ пълен с плач и жалба, а другият пълен с радост и веселие”.

Близко до Витлеем се изпълнило времето на Дева Мария и те се отбили в една Пещера. Йосиф оставил Дева Мария в пещерата и отишъл в околността на Витлеем да търси жена, която да ѝ помогне. И вижда чудо Йосиф. Всичко в природата престанало да действа. Птиците не летели, а били като замръзнали във въздуха, работниците както ядели, така и останали: едни седнали, други прави, трети с ръце към устата; стадата не се движели; животните, които се били навели да пият вода, запазили неподвижно положението си. И всичко след малко пак тръгнало по своя път. И ето, Йосиф среща една жена, която слизала от планината и заедно с нея отива в пещерата. И виждат там те, че един светъл облак е осенил пещерата, а след това силна светлина я изпълнила. Когато светлината отслабнала, те видели новороденото дете. Жената излиза от пещерата, среща Саломия и ѝ разказва за видяното че една девица родила и пак си останала девица,

-----
¹Матей 1, 20 сл.

²Битие 25, 23. Сравни Лука 2, 34.

което е нещо свръхестествено. Саломия не повярвала и искала да се увери. И тя се уверила, но зле била наказана за своето неверие.

Когато Йосиф се приготвил да напусне Юдея, настанало смущение във Витлеем. Дошли влъхви, които питали: “Къде е новороденият цар на юдеите? Защото ние видяхме неговата звезда на Изток и дойдохме да му се поклоним”¹. Когато Ирод чул, уплашил се, изпратил служители до влъхвите, повикал първосвещениците, изследвал ги и питал: “Как е написано за Месия, къде е той роден”² Те му казали: “Във Витлеем, в Юдея, защото така стои написано”³. След като изследвал Ирод и влъхвите, казал им: “Идете и търсете детето, и ако го намерите, покажете ми го, че и аз да ида да му се поклоня”⁴. Влъхвите тръгнали, и ето, звездата, която те видели на Изток, вървяла пред тях, докато дошли до пещерата, и заставала право над нея. И видели влъхвите детенцето с неговата майка и му поднесли подаръци: злато, ливан и смирна. Явил им се след това ангел и им казал да не се връщат по същия път за своята страна, а по друг.

Когато Ирод узнал, че бил излъган, заповядал да бъдат избити всички деца от две години и надолу. Св. Дева Мария чула, че избиват децата, изплашила се, повела детето в пелени и го поставила в яслите.

Елисавета, като узнала, че търсят Йоан, взела го, възкачила се на една планина и извикала: “Планина на Бога, вземи майката и детето!” И разтворила се планината и взела Елисавета. Там ангел Господен се грижел за нея и детето. Ирод изпратил служители до Захарий да го питат, къде е неговият син Йоан, защото мислел, че той иска да стане царя. Захарий отговорил, че не знае, къде синът му. Втори път пратил служители до него Ирод, като го заплашвал с убийство. Захарий отговорил: “Аз ще бъда мъченик на Бога, ако ти пролееш моята кръв. Бог ще вземе-моя дух⁵, защото ти проливаш невинна кръв в предверието на Божия храм”. На другия ден Захарий бил убит и свещениците намерили пролятата му кръв в светилището при олтара, превърната на камък. Тялото му обаче не могли да намерят. Свещениците раздрали дрехите си отгоре до долу и съобщили на народа: “Захарий е убит”. И чули това всички колена Израилеви и тъжили три дни и три нощи.

-----
¹Матей 2, 2

²Матей 2, 4

³Матей 2, 5

⁴Матей 2, 8

⁵Сравни Деяния 7,59

След три дни направили съвет свещениците кого да поставят на мястото на Захарий, и жребият се паднал на Симеон, защото той бил, за когото Дух Свети бил открил, че няма да види смърт, докато не види Христос в плът.

Протоевангелието завършва със следните думи на автора: “Аз пък Яков, който написах този разказ, отпратих се, когато в Йерусалим при смъртта на Ирод се появи смущение, в пустинята, докато смущението в Йерусалим утихна, изпълнен с хвала към Господа Повелителя, който ми даде мъдростта, този разказ да напиша”.

От изложеното съдържание на Протоевангелието на Яков може да се види, че то се състои от три главни части: I. Рождение на Дева Мария и животът ѝ в храма (гл. 1–9); II. Благовестие на Дева Мария за зачеването на Спасителя и раждането на Христос (гл. 10–20); III. Поклонение на влъхвите и убийството на Захарий (гл. 21–25). Изложението на съдържанието на Протоевангелието върви гладко от началото до края. Никъде в него не могат да бъдат забелязани никакви скокове. Поради това то трябва да бъде считано за едно цялостно произведение, както това основателно доказва и L. Conrady. В последно време почти от всички изследователи се приема, че Протоевангелието на Яков има компилативен характер. Това приемат и се стараят да обосноват Ад. Харнак¹, Вайтц², Барденхеве³ и др. Според тези изследователи главите 1–17, в които се говори за раждането на Дева Мария, благовестието ѝ и др. са собствено съставени от автора на евангелието. Главите пък 18–22, в които се разказва за раждането на Христос и поклонението на влъхвите, са част от древен апокриф, съставен под името на Йосиф. Главното основание за това тези изследователи намират в обстоятелството, че в 18 гл., 2 ст. се прекъсва изведнъж обективният разказ на автора и започва да говори Йосиф: “Аз пък Йосиф, вървах наоколо” и т.н. Но тези думи на Йосиф стоят в напълно естествена връзка с обективния разказ на автора. В предшестващите глави могат да се окажат няколко случая на пряка реч на Йосиф. Според същите изследователи, главите пък 22–25, в които се разказва за преследването на Йоан и убийството на Захарий, са заимствувани от някакъв си древен апокриф на Захарий. Но не може да се приеме, че тези глави са пришити към Протоевангелието на Яков, защото първата от тях (22, в която се говори за преследването на

-----
¹Die Chronologie der altchrastl. Literatur bis Evsebius, I B. S. 600.

²Realencykl. f. Protest. Theol. u. Kirche. 3 Aufl. 23 B. S. 90.

³Geschichte d. altkirchl. Liter. 2 Aufl. B. I, S. 534 – 5.

Йоан от Ирод) се намира в естествена връзка с 21 гл., в края на която се говори за преследването на Исус от Ирод, когато ставало избиването на децата. Съдържанието на евангелието има чисто православен характер. Никакви следи от евионитство или гностицизъм не могат да бъдат намерени в него, както предполагат някои изследователи на Протоевангелието. Същото поддържа и Ад. Харнак. В евангелието, казва сам той, “липсва всякаква следа от еретически или умозрителен възглед”¹.

В края на своето евангелие авторът казва, че се нарича Яков. Под името на кой Яков авторът пише? В един от ръкописите на евангелието, произхождащ от 10-и век (Cod. Marcian. class. II, nr. 42, saec. X), изрично се казва, че този Яков е настоятелят на Йерусалимската църква, който бил брат Господен. Според Ориген, той е също така Яков, брат Господен. Евстатий Антиохийски (Шестоднев) пък казва: “Някой си Яков (*Iakwboŭ tiv*). В Декрета на папа Геласий и у Иннокентий I, той се нарича “Яков младши” (*Jacobus minor*). Със сигурност може да се предположи, въз основа на горните данни, че авторът на Протоевангелието е писал под името на Яков, брата Господен. Но кой е бил в действителност авторът на евангелието? Името му не може да се узнае, тъй като сам той го е скрил. Могат да се правят предположения само за това, какъв е бил той. Авторът не е бил юдей, роден в Палестина и живял там, защото не познава добре географията на Палестина и отношенията в нея. “Всичко, казва Ад. Харнак, каквото той съобщава относно юдеите и свещениците, службата при храма и др., свидетелства за едно най-високо, даже крещящо незнание, на юдейските отношения (също на географията), и е разчитал за една четяща публика, която също за тези неща не знае нищо. Ако авторът би трябвало да бъде признат за един природен юдей, той трябва да бъде такъв, който никога не е бил обучаван в своята религия и не е виждал Палестина”². Повечето от изследователите на Протоевангелието приемат като Харнак, че неговият автор е бил християнин – юдей не от Палестина, а от друга някоя страна. Барденхевър предполага, че е бил от Египет или Мала Азия³.

Тъй като в Протоевангелието няма никакви следи от еретически учения, със сигурност може да се предполага, че неговият автор е бил православен християнин.

В древната християнска литература има достатъчно указания за Протоевангелието на Яков. Със сигурност

¹Die Chronol. d. altchr. Lit. bis Evseb. I B. S. 599.

²Die Chronol. d. altchr. Lit. bis Evseb. I B. S. 599.

³Gesch, d. altkirchl. Lit. 2 Aufl. I B. S. 536.

може да се предполага, че още св. Юстин Мъченик (+167) е имал под ръка това евангелие и се е ползвал от него. Също като в Протоевангелието (гл. 18:1) Юстин Мъченик разказва, че Исус се родил в една пещера, намираща се недалеч от гр. Витлеем (Разговор с Трифон Юдея, 78). В евангелието на Лука не се говори за такава пещера. Юстин Мъченик е първият църковен писател, който на няколко места в съчинението си “Разговорът с Трифон Юдея” (43, 45, 68, 100, 120) говори за произхода на Дева Мария от Давидовия род. Това свое твърдение св. Юстин е заимствал навярно от Протоевангелието на Яков, в което, както видяхме, много ясно се говори за произхода на Дева Мария от Давидовия род (10, 1). Някои места от евангелието (Лука 1, 31; Матей 1: 21) св. Юстин ги така предава (например в Апол. 1:33), както те са предадени в Протоевангелието (11, 3). Има даже сходни изрази у Юстин и Протоевангелието, напр. **σαραη Ιαβουσα Μαρια**(Протоевангелие 12, 2 = Разговор с Трифон Юдея 100). Използвал е Протоевангелието на Яков и Климент Александрийски (+ 216), който също като в Протоевангелието говори за девството на св. Богородица (Strom. 7, 16) 93) и за синовете на Йосиф от предишен негов брак, (Adumbr. in. Jud. 1). Най-ясно говори за Протоевангелието на Яков Ориген (+ 254). Изрично той съобщава, че възгледът за синовете на Йосиф от предишен негов брак бил заимстван от Петровото евангелие или пък от “книгата на Яков” **ths bibl ou Iakwbou**¹. Цитати от протоевангелието, без да се указва на заглавието му, има у св. Елифангий (Наег. 79, 5) и у св. Григорий Ниски (виж Th. Zahn, Gesch. d. N. T. K., II B. S. 775).

Времето, когато е било написано Протоевангелието се определя различно от разните изследователи. Харнак, като не признава, че евангелието е било използвано от св. Юсейн Мъченик и Климент Александрийски, предполага, че и то е било съставено в края на 2-и или в началото на 3-и век. Тогава според него са били съставени 1–18 глави от евангелието. Останалите глави, които са заимствани от автора, са от по-ранен произход². Но не може да бъде отречено използването на евангелието от св. Юстин Мъченик и Климент Александрийски. Поради това със сигурност може да се предположи, че Протоевангелието е било съставено в първата половина на 2-и век. Такова предположение правят също така Т. Ца³ и

-----
¹Comm. in Matth. t. 10, 17. Migne P. G. 13, 876 – 7.

²Die Chronologic d. altchr. Lit. bis. Evseb. I B. S. 600. II B. S. 178.

³ Gesch. d. Neutest. K. II B. S. 780.

Барденхевер¹. Не може да се каже нещо сигурно за мястото, където е било написано Протоевангелието. Като се вземе под внимание обстоятелството, че авторът не познава добре Палестина, може да се предполага, че то е било написано извън Палестина, навярно в Египет или Мала-Азия, както предполагат Т. Цан² и Барденхевер³.

Главните източници, от които се е ползвал авторът на Протоевангелието, са каноничните евангелия на Матей и Лука. От евангелията на Лука са заимствани почти буквално някои места на главите 11 (Лука 1:28, 30,31, 32, 35, 38, 42) и 12 (Лука 1:36 – 56). Местата в Протоевангелието 5, 2; 6, 2; 7, 2 и 12, 1 са преработка на Лука (1:42, 46, 48). Главите 17, 18 и 19 са също така преработени от Лука (2:1 – 7, 30, 32, 34), но с големи украшения. От евангелието на Матей са заимствани, отчасти буквално, отчасти с преработка главите 13 и 14 (Матей 1:18– 21). Някои места в Протоевангелието пък са комбинирани от Лука и Матей, например гл. 11, 3 (Лука 1:31, 32, 35, 38; Матей 1, 21). Общо взето, авторът на Протоевангелието се е ползвал достатъчно свободно и самостоятелно от евангелията на Матей и Лука. Нищо не се говори в Протоевангелието за гр. Назарет и за бягството на Йосиф с Дева Мария и новородения Спасител в Египет. Едно място в Протоевангелието (гл. 19, 3), където се говори, че Саломия искала да се увери в девствеността на Дева Мария, както апостол Тома искал да се увери в явяването на Христос (Йоан. 20, 25), дава основание да се предполага, че авторът е използвал евангелието на апостол Йоан. Освен от каноничните евангелия авторът на Протоевангелието се е ползвал от преданието и навярно от някои апокрифи, съществуващи в негово време, каквито са може би разказите за рождението на Дева Мария, за Захарий, бащата на Йоан Предтеча, и др. Но и от тях авторът на евангелието се е ползвал свободно.

Нищо в Протоевангелието не ни дава основание да предполагаме, както това прави L. Konrady, че това евангелие е послужило за източник на евангелията от Матей и Лука. Напротив, всичко в него свидетелства, че авторът му се е ползвал от евангелията на Матей и Лука. Многото почти буквално сходни места в Протоевангелието и евангелията на Матей и Лука имат своето естествено положение в последните евангелия, а не в Протоевангелието. Достатъчно е да приведем само един пример за това.

-----
¹Gesch. d. altkirchl. Liter. 2 Aufl. I B. S. 535.

²Jbid.

³Jbid. S. 536.

<p>Евангелие на Лука (2:1 – 4)</p> <p>През ония дни излезе от кесар Август заповед – да се направи преброяване по цялата земя. Това преброяване беше първо, когато Кириний управляваше Сирия. И отиваха всички да се записват, всеки от своя град. Тръгна и Йосиф от Галилея, от град Назарет, за Юдея, за града Давидов, наречен Витлеем, понеже беше от дома и рода Давидов.</p>	<p>Протоевангелие на Яков</p> <p>Излезе заповед от цар Август, че всички, които живеят във Витлеем в Юдея, да се запишат, и каза Йосиф...</p>
--	---

От това, макар и кратко сравнение, ясно се вижда, че не евангелист Лука се е ползвал от Протоевангелието, а авторът на Протоевангелието се е ползвал от евангелието на Лука.

Поради своя чист, правилен и художествен език и поради увлекателното си съдържание, Протоевангелието на Яков, както вече съобщихме, е получило широко употребление. Още в древността то е било преведено на сирийски, арабски, коптски, арменски и славянски език. Много сюжети от това евангелие са използвани в църковния живот. При папа Сикст III (ок. 435 г.) е била изобразена Св. Дева Мария, като преде, в църквата Св. Мария Maggiore в Рим. При папа Лъв III (+ 816) е била изобразена цялата история за Йоаким и Ана в църквата Св. Павел в Рим. Праведният Йосиф почти навсякъде се рисува като старец, както е представен и в Протоевангелието на Яков.

Голяма част от съдържанието на Протоевангелието на Яков е плод на богатата фантазия на неговия автор. Но има и много исторически сведения в него, запазени в преданието. За пръв път в това евангелие ние срещаме имената на родителите на Св. Дева Мария – Йоаким и Ана. В това евангелие се говори, че братята Господни били синове на Йосиф от предишен негов брак. В него се разказва за въвеждането на Св. Дева Мария в храма, което събитие се празнува в нашата Православна църква, а също така и в римокатолическата. Най-подир, Протоевангелието на Яков има за основна идея една от основните догми на православната църква, именно догмата за девството на Св. Дева Мария. В това евангелие Пресвета Дева Мария е представена в такава една идеална нравствена чистота, както тя винаги се е почитала през историята на християнството, и както и сега тя се почита.